

શ્રી યશોવિજયજી
જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

1391

— કષાય ત્યાગનું મહાપર્વ —

શ્રી પર્યુષણા.

— લેખક —

પૂજ્યપન્થાસજી મહારાજશ્રી ધુરન્ધર વિજયભગણી

— પ્રકાશિકા —

શ્રી જૈન સાહિત્યવર્ધક સભા

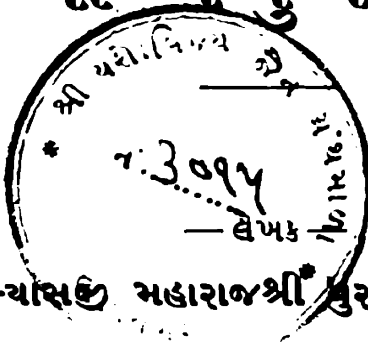
અમદાવાદ.

— કષાય ત્યાગનું મહાપર્વ —

શ્રી પુર્યુષણા.

પૂજ્યપન્થાસહિ મહારાજશ્રી સુરન્ધર વિજયભગણી

— પ્રકાશિકા —

શ્રી જૈન સાહિત્યવર્ધક સભા

અમદાવાદ.

ઓં અહ્નિનમઃ :

સકલ-લ્લખિ-સપત્નાય શ્રી ગૌતમસ્વામિને નમઃ :

નમોનમઃ શ્રીગુરુનેમિસૂરયે ॥

કષાયત્યાગનું મહાપર્વ- શ્રી પર્યુષણ.

શ્રીપર્યુષણ પર્વ એ સર્વ પર્વોમાં શ્રેષ્ઠ છે, અન્ય પર્વો કરતાં એ પર્વ જુદી રીતે અને અનેરા ઉત્સાહથી ઉજવાય છે. એ નક્કર હકીકત છે.

શા માટે શ્રીપર્યુષણ પર્વને ભવ્ય રીતે ઉજવવામાં આવે છે? એ સમજવા જેવું છે. જ્યાં સુધી તેના કારણો સમજવામાં ન આવ્યા હોય ત્યાં સુધી તેનું ગૌરવ મજબૂતાઈ પકડતું નથી, અને કારણો સમજ્યા બાદ એ ગૌરવને કોઈ છોડાવી શકતું નથી.

વસ્તુની વિશિષ્ટતા સમજ્યા બાદ વસ્તુ પ્રત્યેનો પૂજ્ય-ભાવ વધી જાય છે અને ચાહુ હોય તે સ્થિર થાય છે. આ હકીકત છે. નીચેની વાતથી એ હકીકત સ્પષ્ટ જણાય છે. એક મહાન રાજ્યનો અધિપતિ રાજા શતાનીક કૌશાંબી નગરીમાં રાજ્ય કરતો હતો. તેના રાજ્યમાં પરંપરાગત એક રત્ન મહોત્સવ ઉજવવામાં આવતો હતો. એ રત્નમહોત્સવ પાછળ હજારો રૂપીઆ ખર્ચાતા હતા. રાજ્યને ભોગવવા પડતા આ ખર્ચની પાછળ શું રહસ્ય છે? એ કોઈ પણ જાણતું ન હતું, વર્ષો જૂના આ રીવાજને ખંધ કરવા રાજા જરી પણ ઈચ્છતો ન હતો, પણ રાજાના મનમાં ઘણી વખત જિજ્ઞાસા જાગતી કે આ રત્નની પાછળ આવા ભવ્ય ઉત્સવની ચાલી આવતી પરંપરામાં કાંઈ ભવ્ય આશય હોવો જોઈએ. રત્નના

પરીક્ષકોને રાજ ઘણી વખત એ રહસ્ય સમજવા માટે પ્રશ્ન કરતો. પણ રાજના મનનું સમાધાન થાય એવો ઉત્તર કોઈના પણ તરફથી તેને મળતો ન હતો.

દર વર્ષે જ્યારે જ્યારે આ ઉત્સવનો સમય આવે ત્યારે રાજની જિજ્ઞાસા પૂર્વે થઈ હોય તેના કરતાં વધુ વેગે ઉપજે અને ઉત્સવ પત્યા પછી પાછી ધીરે ધીરે ધીમી પડી જાય.

એક વખત તો એ જિજ્ઞાસાએ એવું જોર પકડ્યું કે તે કોઈ રીતે શાંત ન થાય. છેવટે રાજએ પોતાને આ વિષયનો ખુલાસો કરી જે કોઈ સંતોષ આપશે તેને રાજ પોતાની કુવરો પરણાવશે ને ઇનામ આપશે—એવો ઠંઢેરો પીટાવ્યો.

એ દરમીઆન ધન્યકુમાર એ નગરમાં આવ્યા હતા. તેમણે આ ઠંઢેરો સાંભળ્યો ને વિચાર કરી રાજના મનનું સમાધાન કરવાનું માથે લીધું. તેઓ રાજસભામાં ગયા અને જે રત્નનો દર વર્ષે ઉત્સવ થતો હતો તે રત્ન મંગાવ્યું, તપાસ્યું ને પરીક્ષા કરીને જણાવ્યું કે—

આ રત્નનો એવો પ્રભાવ છે કે જે રાજ્યમાં આ રત્નની પૂજા થતી હોય—વિધિપૂર્વક તેનો મહોત્સવ ઉજવાતો હોય—તે રાજ્ય ઉપર કોઈ પણ શત્રુ હુલ્લો કરી શકે નહિ. શત્રુના ભયથી તે રાજ્ય સર્વથા અલિપ્ત રહે. વ્યવસ્થિત રીતે તે રત્નની મહત્તા સમજાવીને ધન્યકુમારે રાજ તથા અન્ય પ્રજાજનોને પોતાની વાત પ્રામાણિક છે તેની ખાત્રી થાય તે માટે રાજસભાની વચ્ચે સુન્દર ને સ્વચ્છ અનાજનો ભરેલો વિશાળ થાળ મંગાવ્યો અને એક મોટા મેજ ઉપર મુકાવ્યો. અન્નના કણકણ ગ્રાણી જનારા ભૂખ્યા ડાંસ જેવા પક્ષીઓના પાંજરા પણ ત્યાં મંગાવ્યા. અનાજના થાળની વચ્ચોવચ તે રત્નને મુકીને પાંજરાથી પક્ષીઓને મુક્ત કર્યા. પક્ષીઓ થાળની આસપાસ

આંટા મારવા લાગ્યાં. પણ અન્વના એક કણને પણ તેઓ ખાઈ શક્યા નહિ. સર્વજનોને સંપૂર્ણ ખાત્રી થાય તે માટે ધન્યકુમારે તે યાળમાંથી રત્ન લઈ લીધું-લીધું ન લીધું ત્યાં તો તે સર્વ પક્ષીઓ તે યાળ ઉપર તૂટી પડ્યાં ને જોતજોતામાં સર્વ અનાજને સ્વાડા કરી ગયા.

ધન્યકુમારે સર્વને સમજાવ્યું કે જે પ્રમાણે આ અન્નભક્ષિ-પક્ષીઓ અન્નને જરીપણ આંચ પહોંચાડી શકતા ન હતા. તે ત્યાં સુધી કે જ્યાં સુધી તેની રક્ષા આ રત્ન કરી રહ્યું હતું. પણ રત્ન દૂર થતાં પક્ષીઓ ફાવી ગયાં. તે જ પ્રમાણે આ રાજ્ય ઉપર કોઈપણ શત્રુનું આક્રમણ નથી થતું તેમાં કારણભૂત આ રત્ન છે. જો આ રત્નનો મહોત્સવ બંધ કરવામાં આવે તો રત્નનો પ્રભાવ ઘટી જાય અને રાજ્ય ઉપર શત્રુઓના હુમલાઓ થવા લાગે.

રાજાને ખુબ સંતોષ થયો ને તેણે ધન્યકુમારને જમાઈ બનાવીને પાંચસો ગામ ભેટ આપ્યા.

રત્નના મહોત્સવની માફક શ્રી પર્યુષણ પર્વનો મહોત્સવ પણ જૈન શાસનમાં દર વર્ષે ભવ્ય રીતે ઉજવવામાં આવે છે. તેમાં પણ એવા પ્રકારનું ઉદાત્ત રહસ્ય સમાયું છે. જ્યાંસુધી આ ઉત્સવ ચાલુ છે ત્યાંસુધી કોઈ શત્રુની તાકાત નથી કે તે જૈન શાસન ઉપર હુલ્લો કરી શકે કે ફાવી શકે. આ મહોત્સવ જેટલો વિશિષ્ટ રીતે ઉજવાય તેટલી જૈન શાસનની ઉજ્જવળતા અને મહત્તા વિશેષ વધે છે.

જૈન શાસન એટલે મોહ-કષાઓને મૂળમાંથી ઉખેડી નાખનારું વ્યવસ્થિત સામ્રાજ્ય. જૈનશાસન અને કષાયોને શાશ્વત વેર. કષાયોને મારી-મારીને જૈન શાસને કરી નાખ્યા

છે. જૈન શાસન ઉપર હુલ્લો-કરવાની કષાયોતક જોઈ રહ્યા છે—
 છે-પણ એ તક તેઓને નથી મળતી-કારણ કે જૈનશાસન શ્રી
 પર્યુષણા મહાપર્વને ભવ્ય રીતે ઉજવે છે. એ ઉજવણી જોઈનેજ
 કષાયો હતાશ થઈ જાય છે. તેમને લાગે છે કે અહિં
 આપણું ક્ષાવશે નહિં, અહિં તંત્ર જાગતું છે. કષાયો આ
 બળ જોઈનેજ ઠંડાગાર થઈ જાય છે.

કષાયો ચાર છે-ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ. એ ચારે
 કષાયો ઇચ્છે છે કે-અમારી વિશ્વના દરેક આત્મા ઉપર સત્તા
 ચાલવી જોઈએ-મજબૂત પકડ રહેવી જોઈએ. એમની એ
 મેલી મુરદ બીજાઓ ઉપર હુમ્મેશા બર આવે છે-પણ શ્રી
 પર્યુષણા પર્વના આરાધક આગળ તેમનું કાંઈ ચાલતું નથી.
 ત્યાં તેમની પકડ ઢીલી પડી જાય છે-સત્તા શિથિલ થઈ જાય
 છે-છેવટે તેઓને સદાને માટે વિદાય લેવી પડે છે.

શ્રી પર્યુષણા પર્વ-ક્રોધ ઉપર વિજય મેળવે છે ક્રોધ
 આવે એવું કારણ હોય તો પણ એ પર્વ ક્ષમા આપે છે.
 ખમી ખાય છે. સંવત્સરીને દિવસે તો એ ક્ષમાપનાનું
 સામ્રાજ્ય પ્રવર્તી રહે છે. એ દૃશ્યજ એવું હોય છે કે-ક્રોધ
 ઉંચી નજર પણ કરી શકતો નથી.

ક્રોધ ન કરવો એ એક વસ્તુ છે અને સામા પાસે
 પોતાના અપરાધની ક્ષમા માંગવી એ બુદ્ધિ વસ્તુ છે. ક્રોધ ન
 હોય છતાં તેનો જોડીયો ભાઈ માન મનમાં બેઠો હોય તો
 ક્ષમા માંગવામાં નાનમ લાગે છે-શરમ આવે છે. અભિમાની
 માણસ ક્ષમા આપી શકે છે પણ માંગી શકતો નથી. આ
 મહાપર્વ ક્ષમા મંગાવવાની શરમને દૂર કરાવે છે. ભલભલા
 આત્માઓ નાનાની પાસે ક્ષમાની-ભીખ માંગતા શરમાતા

નથી. એ દરથો ખુબજ હૃદયંગમ બની રહે છે. કામા આપનાર અને માંગનારને આ મહાપર્વ મહુત્તા આપે છે.

‘લામેમિ સવ્વજીને, સવ્વે જીવાલમંતુ મે’

‘સર્વ જીવોને હું ખમાવું છું; સર્વજીવો મને ખમાવો’ ની આ દિવસોમાં ખુબ લાગે છે. માન મૂકીને માણસો મન મોકળું કરે છે. હળવા બને છે. તપશ્ચર્યા અને આરાધનાને આગળ કરીને આત્માઓ આ મહાપર્વના દિવસોમાં દલ-કપટ-માયાને દૂર કરે છે. દલી આત્મા આ મહાપર્વમાં ઉઘાડો પડી જાય છે. પર્વનું થોડું પણ આરાધન માયા રહિતપણે કરવાનું શિક્ષણ આ દિવસોમાં મળે છે. શુદ્ધ આરાધન લેખે લાગે છે ને બાકીનું અલેખે જાય છે. એમ સમજીને આરાધક આત્માઓ કપટ રહિતપણે ધર્મ કરે છે ને માયા બિચારી થોડું વિકાસીને જોઈ રહે છે-તેનું કાંઈ ચાલતું નથી. લોભ તો આ મહાપર્વ પાસે મુગો બની જાય છે. શરીરની પણ મમતા મૂકીને આત્માઓ આ સમયે ધર્મના સેવક બની રહે છે-તો તેની પાસે ધનની-અર્થની મમતા કયા હિસાબમાં છે. નાના નાના બાળકોને પણ શરીર વગેરેની મૂર્છા દૂર કરતાં આ પર્વ શિખવાડે છે તો ખીબનું પૂછવું જ શું !

આમ ચારે બાજુથી કષાઓ ઉપર એક સામટો મારો ચાલતો હોય ત્યારે કષાયો પણ એમને એમ શાંત બેસી ન રહે-તેઓ પોતાનું વ્યક્તિત્વ-અસ્તિત્વ ટકાવી રાખવા માટે કાંઈને કાંઈ કરે એ સ્વાભાવિક છે. એટલે આ મહાપર્વના આરાધકે અફલતમાં ન રહેવું એ પણ ખુબજ જરૂરી છે. કષાયો બાળ પાથરે-તેમાં ન ફસાઈ જવાય તે માટે સાવચેતી

રાખવી આવશ્યક છે. તેવા કેટલાએક ભય સ્થાનકો નાંણી લેવા નેહ્યે. તે ભયસ્થાનો નાણ્યા હોય તો તેવા પ્રસંગે વિશેષ કાળજી રાખી શકાય ને બચી જવાય. તે ભયસ્થાનો આ પ્રમાણે છે

૧ આ પર્વ દિવસોમાં ભીડ ઘણી હોય. ખાદ્ય અનુ-
કૂળતાઓ ઓછી જળવાતી હોય ત્યારે ક્રોધથી ચેતતા રહેવું.

૨ પર્વ દિવસોમાં અણુગમતા માણસો નેડે સમાગમમાં આવવાનું ઇચ્છા ન હોય તો પણ બની જાય-તેની બાબતમાં ખેસવાનું થાય, તેને બોલાવવો પડે, તેની સાથે કામ પાડવું પડે. વગેરે પ્રસંગે ક્રોધથી સાવધ રહેવું. અને માનથી ચેતીને ચાલવું. તમે તમારા મનથી તમને પોતાને કાંઈક સમજતા હોશો પણ બીજા તેવા ન સમજે એવું બને તેથી તમારું ગૌરવ ઓછું જળવાય એટલે માન આગળ આવે પણ તેમાં ફસાવું નહિ.

૩ બીજા સારા હોય તેઓ આ દિવસો દરમિયાન પોતે સારા છે એવો દેખાવ કરવા સતત પ્રયત્ન કરતા હોય છે તે સમયે આપણે તેવા ન હોઈએ છતાં તેના જેવા દેખાવા માટે-ખોટા આડંબરમાં ખેંચાઈએ તો માયા આપણા ઉપર ચડી છે એમ સમજવું ને તે માયાને પછાડીને કાઢી મૂકવી. જેવા હોઈએ તેવા દેખાવામાં નાનપ નથી. ખોટા તપ કરવા, ખોટી રીતે બોલી-ફૂંડ-ફાળા આદિમાં ધન બોલવું ને-આપવાનું આવશે ત્યારે નેહ લેવાશે એવી ભાવના રાખવી, ખોટા આડંબરો કરવા-એ સર્વ માયાની માયા છે. આ મહાપર્વમાં દેખાદેખી એ અદેખી જોર કરી જાય છે. તેના ભોગ આપણે ન બની જઈએ એ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે.

૪ મહાપર્વના આ દિવસોમાં અનેક સારી પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ હોય છે તેનો લાભ લેવા માટે વ્યાપાર આદિ છોડવા પડે ત્યારે લોભ આગળ આવીને અનેક લાલચો આપે તેમાં ન ફસાવું જોઈએ. અનેક કાર્યોની વિચારણાઓ યોજનાઓ આ દિવસોમાં થાય—અનેક ટીપો અને ફૂંડો કરાતા હોય ત્યારે મનમાં એમ ન થવું જોઈએ કે આ બધું આ દિવસોમાં જ ક્યાંથી ફૂટી નીકળ્યું. આવા વિચારો લોભ તમને કરાવશે પણ તમે સાવધ હોશો તો તેનું કાંઈ પણ ચાલશે નહિં. ઊલટું તમને—એમ લાગશે કે—આ દિવસોમાં આ બધું ન હોય તો ક્યારે હોય. બીજા દિવસોમાં તો કોઈ ઊભા પણ ન રહેવા દે. આપણે યથાશક્તિ જે લાભ લેવો હોય તે લઈએ—ક્યાં કોઈ પરાણે આંચકી બીચ છે. કદાચ શરમા-શરમી થોડું આપવું પડે—ઘસાવું પડે તો પણ સારા કામમાં જવાનું છે. સંસારના કામોમાં ધન ખર્ચવામાં ક્યારે પાછું વાળીને જોયું છે. તો અહિં શા માટે ખોટા વિચારો ફરવા. શરીરની મૂર્છા તપ કરવામાં—વ્યાખ્યાન શ્રવણમાં ચૈત્ય પરિપાટી પગે ચાલીને કરવામાં આનાકાની કરાવશે પણ મનને મજબૂત કરીને તેમાં શિથિલતા ન રાખવા સતત જાગૃત બનવું અને એવા જુદા જુદા રૂપો ધારણ કરીને સામે થતા લોભને દૂર હટાવવો.

આ સર્વ માટે નીચે જણાવેલા કર્તવ્યો યથાશક્તિ અવશ્ય કરવા માટે મનમાં દૃઢ નિશ્ચય કરવો.

(૧) જીવહયાનું પાલન, (૨) અમારી પ્રવર્તન, (૩) આરંભ-સમારંભનો ત્યાગ, (૪) અસત્ય (જુઠ) ખોલવાનો ત્યાગ, (૫) ચૌર્યનો ત્યાગ, (૬) બ્રહ્મચર્યનું પાલન, (૭) મૂર્છાનો ત્યાગ, (૮) આમાયિક કરવું. (૯) પૌષ્ઠ કરવા. (૧૦) સ્વપ્ન સાંજ

પ્રતિક્રમણ (૧૧) વિશિષ્ટ પ્રકારે જિનપૂજન (૧૨) સર્વ
 ચૈત્યોની પરિપાટિ, (૧૩) અકુમતપ (૧૪) ૧૦૦૮ શ્વાસો-
 શ્વાસ પ્રમાણ કાર્યોત્સર્ગ (૧૫) શ્રી કલ્પસૂત્રું અક્ષરશઃ
 શ્રવણ (૧૬) સાધર્મિક ભક્તિ (૧૭) ક્ષમાપના (૧૮) સાંવ-
 ત્સરિક (સંવચ્છરી) પ્રતિક્રમણ ઇત્યાદિ આ કર્તવ્યોનું સારી
 રીતે પાલન થાય તે માટે જરૂરી નિયમો પહેલેથી લઈ
 લેવા-તેમાં પણ ૧ બ્રહ્મચર્યનું પાલન, ૨ ઉભય કાળ-
 પ્રતિક્રમણ, ૩ જિનપૂજન, ૪ લીલોતરીનો ત્યાગ ને ૫
 આરંભ સમારંભનો સંચમ (ધારણા પ્રમાણે) એ પાંચ નિયમો
 તો જરૂર લેવા કે જેથી ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિ સહેલાઈથી
 થાય.

કષાય ત્યાગના આ મહાપર્વની વિધિપૂર્વક આરાધના
 કરોને ભવ્ય આત્માઓ કષાયો ઉપર વિજય મેળવી પોતાનું
 આત્મિક ધન પ્રાપ્ત કરે એજ પરમ ભાવના.

શ્રી નમિનાથજી
 જૈન ઉપાશ્રય
 મુંબઈ

૨૦૦૬
 શ્રા. વ. ૧૧
 શુક્રવાર

(१)

यद् दीपावलिकादि गर्वमथनं, यद्भव्यनव्याद्भुतं ।
यद् देवैरसुरैरैस्सममनो-भावैः समाराध्यते ॥
यत् कर्माष्टकनष्टधर्मसुहृदः संजीवनं जीवनं,
तत् श्रीपर्युषणाख्यपर्वतिलकं, जेजीयते शाश्वतम् ॥१॥

(२)

यत् सेवन्ति मुनीश्वरा भविजना, गायन्ति यद् देवता,
यन्नन्दीश्वरनाम्निधाम्निमहसां, द्वीपे स्तुवन्ति स्तवम् ॥
दिव्यं धर्मकलाकलापकलिता, बोधन्ति यद् धार्मिका
स्तत् श्रीपर्युषणाख्यपर्वतिलकं, जेजीयते शाश्वतम् ॥२॥

(३)

येनास्मिन् प्रभवः प्रभूतसुखदः, शान्तिप्रदः सर्वदा,
भूतानां भवभीतिभीतमनसां, भूताभयत्यागदः ॥
सद्भूताद्भुतधर्मनामनृपते-र्जाग्रत्प्रभावस्य तत्
श्रीमत् पर्युषणाख्यपर्वतिलकं, जेजीयते शाश्वतम् ॥३॥

(१)

यद् दीपावलिकादि गर्वमथनं, यद्भव्यनव्याद्भुतं ।

यद् देवैरसुरैर्नरैस्सममनो-भावैः समाराध्यते ॥

यत् कर्माष्टकनष्टधर्मसुहृदः संजीवनं जीवनं,

तत् श्रीपर्युषणाख्यपर्वतिलकं, जेजीयते शाश्वतम् ॥१॥

(२)

यत् सेवन्ति मुनीश्वरा भविजना, गायन्ति यद् देवता,

यन्नन्दीश्वरनाम्निधाम्निमहसां, द्वीपे स्तुवन्ति स्तवम् ॥

दिव्यं धर्मकलाकलापकलिता, बोधन्ति यद् धार्मिका

स्तत् श्रीपर्युषणाख्यपर्वतिलकं, जेजीयते शाश्वतम् ॥२॥

(३)

येनास्मिन् प्रभवः प्रभूतसुखदः, शान्तिप्रदः सर्वदा,

भूतानां भवभीतिभीतमनसां, भूताभयत्यागदः ॥

सद्भूताद्भुतधर्मनामनृपते-र्जाप्रतृप्रभावस्य तत्

श्रीमत् पर्युषणाख्यपर्वतिलकं, जेजीयते शाश्वतम् ॥३॥

